

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ПРИРОДА БІОМАТЕРІАЛУ ЛЮДИНИ

CIVIL LAW NATURE OF HUMAN BIOMATERIAL

Дерев'янюк С.С., студент I курсу магістратури факультету прокуратури
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Мустафасва С.М., студентка I курсу магістратури факультету прокуратури
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

У статті авторами розглядається проблематика цивільно-правової природи біоматеріалів людини. Дослідження здійснюється на основі ґрунтовного аналізу національного законодавства з використанням досвіду зарубіжних держав, зокрема Польщі.

Автори вказують, що при дослідженні питання щодо частин людського організму як об'єктів цивільних прав варто використовувати саме поняття «біологічний матеріал», адже воно є ширшим та коректнішим, ніж поняття «анатомічний матеріал». Вказується, що важливість питання віднесення біоматеріалу людини до об'єктів цивільних прав пояснюється зростаючою тенденцією до розвитку соматичних, тобто тілесних, прав людини.

При вирішенні питання про приналежність біоматеріалу людини до речей як об'єктів цивільних прав автори вказують на те, що український законодавець встановив лише один критерій для віднесення будь-чого до речей – це так званий критерій матеріальності, який означає, що річ існує відповідно до законів фізики. Автори зауважують, що хоча біологічні матеріали мають речовий характер, але це не означає, що їх можна вважати речами, адже вони володіють комплексом ознак, що дозволяють відносити їх до окремих об'єктів цивільних прав, зокрема вони мають особливий зв'язок з людиною навіть після відділення від людського тіла, а також певні моральні норми не дозволяють говорити про тіло людини як про річ. В той же час до біологічних матеріалів може застосовуватися правовий режим речі, якщо інше не передбачено законодавством.

У роботі доводиться, що біоматеріал людини можна поділити на ті об'єкти, які підлягають відновленню, наприклад, волосся, сперма, яйцеклітини, нігті тощо, а також ті, які, відділившись від людського організму, більше в ньому ж не утворюються (донорські органи). Практичне значення цього поділу полягає в тому, що на основі нього розрізняється правовий режим тих чи інших біоматеріалів, так, відновлювальні біоматеріали є вільними у обороті, а невідновлювальні обмежені в ньому.

Висловлено пропозицію, що майбутня рекодифікація цивільного законодавства серед іншого повинна бути спрямована на вирішення проблемних питань в аспекті віднесення біоматеріалів людини до об'єктів цивільних прав.

Ключові слова: біологічні матеріали, органи і тканини людини, об'єкти цивільних прав, речі, оборотоздатність.

In this article, the authors examine the issues of the civil law nature of human biomaterials. The study is based on a thorough analysis of national legislation with the use of the experience of foreign countries, in particular Poland.

The authors point out that when studying the issue of human body parts as objects of civil rights, the concept of «biological material» should be used, since it is broader and more correct than the concept of «anatomical material». The authors point out that the importance of the issue of classification of human biomaterial as an object of civil rights is explained by the growing trend towards the development of somatic, i.e. bodily, human rights.

In addressing the issue of whether human biomaterial belongs to things as objects of civil rights, the authors point out that the Ukrainian legislator has established only one criterion for classifying anything as a thing – the so-called criterion of materiality, which means that a thing exists in accordance with the laws of physics. The authors note that although biological materials have a material character, this does not mean that they can be considered things, because they have a set of features that allow them to be classified as separate objects of civil rights, in particular, they have a special connection with a person even after separation from the human body, and certain moral norms do not allow us to speak of the human body as a thing. At the same time, the legal regime of a thing may be applied to biological materials, unless otherwise provided by law.

The paper argues that human biomaterial can be divided into those objects that can be restored, such as hair, sperm, eggs, nails, etc., and those that, having been separated from the human body, are no longer formed in it (donor organs). The practical significance of this division lies in the fact that it is the basis for distinguishing the legal regime of certain biomaterials, i.e., regenerative biomaterials are free to circulate, while non-regenerative biomaterials are restricted.

The authors suggest that the future recodification of civil legislation should, among other things, be aimed at resolving problematic issues in terms of classifying human biomaterials as objects of civil rights.

Key words: biological materials, human organs and tissues, objects of civil rights, things, turnover capacity.

Вступ. Зміна світоглядних парадигм призводить до змін у розумінні тих чи інших явищ правової дійсності. З розвитком концепції соматичних прав особлива увага привертається до питання біоматеріалу людини як нетрадиційного об'єкту цивільних прав. Актуальність дослідження цивільно-правової природи людського біоматеріалу зумовлена значним науковим дискурсом з приводу доцільності визнання частин людського тіла речами цивілістичному розумінні або іншим об'єктом цивільних прав.

Постановка проблеми. З XX ст. розпочався небачений раніше стрибок у розвитку людської цивілізації, що не могло не позначитися й на самій людині та на її правах. Раніше людина змінювала світ навколо себе, але порівняно нещодавно вона отримала можливість змінювати себе, точніше, свою фізичну субстанцію – тіло. Оскільки право – один із найважливіших соціальних регуляторів, то перед ним постав виклик – соматичні права й безліч питань [1, с. 47]. Саме з розвитком концепції соматичних прав почали вини-

кати питання з приводу того, чи варто відносити біологічний матеріал до об'єктів цивільних прав. За своєю суттю соматичні права – це права на власну тілесність, їх можна розуміти таким чином, що людина повністю належить собі і може розпоряджатися своїм тілом. Однак, чи означає це те, що особа має право власності на власні органи, тканини та може ними вільно розпоряджатися? Очевидно, що це питання є досить проблемним та залежить від віднесення біоматеріалів людини до об'єктів цивільних прав, що і варто дослідити в рамках цієї роботи.

Цілі роботи. В рамках цього дослідження необхідно з'ясувати, чи можна вважати біологічні матеріали об'єктами цивільних прав, і якщо так, то якими саме. Для цього доцільно критично проаналізувати існуючі в доктрині позиції з цього приводу, зробити власні висновки щодо цивілістичної природи біоматеріалу людини.

Ступінь дослідженості проблеми. У доктрині дослідженню проблематики біоматеріалу людини як

об'єкту цивільних прав присвячена досить значна увага. Зокрема аналізом цього питання займалися такі вчені, як: С. Б. Булеца, Н. М. Квіт, Н. В. Коробцова, Г. Л. Крушельницька, Ю. Є. Ходико, О. Р. Шишка та інші. В той же час проблема певної прогалини в законодавстві щодо регулювання цього питання залишається не вирішеною, а тому необхідним є ґрунтовний всебічний аналіз обраної тематики.

Результати дослідження.

1. Щодо розмежування понять «анатомічний матеріал» та «біологічний матеріал»

Для подальшого дослідження досить важливим є розрізнення суміжних понять «анатомічний матеріал» та біологічний матеріал (біоматеріал). Згідно із п. 1 ч. 1 ст. 1 «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» від 17.05.2018 р. № 2427-VIII анатомічні матеріали – органи (їх частини), тканини, анатомічні утворення, клітини людини або тварини, фетальні матеріали людини [2].

В той же час відповідно до п. 3 Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності банків пуповинної крові, інших тканин і клітин людини згідно з переліком, затвердженим Міністерством охорони здоров'я» від 2 березня 2016 р. № 286 біологічний матеріал – тканини, клітини, біологічні рідини, секрети і продукти життєдіяльності, фізіологічні виділення, мазки, зіскоби, змиви, біопсійний матеріал, що отримані від людини, а також матеріал ембріофетального походження [3]. Таким чином, біологічний матеріал є більш широким поняттям, ніж анатомічний матеріал, а тому при дослідженні питання щодо частин людського організму як об'єктів цивільних прав, на нашу думку, слід використовувати саме поняття «біологічний матеріал».

2. Щодо біологічних матеріалів як об'єктів цивільних прав

Ст. 177 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) до об'єктів цивільних прав відносить речі, в тому числі гроші й цінні папери, інше майно, майнові права, результати робіт, послуги, результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформацію, а також інші матеріальні та нематеріальні блага. Згідно зі ст. 179 ЦК України річчю є предмет матеріального світу, щодо якого можуть виникати цивільні права й обов'язки [4]. Той факт, що перелік об'єктів цивільних прав в цивільному законодавстві сформульований невичерпно, дає підстави для наукового дискурсу щодо можливості віднесення біоматеріалу до таких об'єктів.

І. В. Спасибо-Фатєєва вказує, що біологічні матеріали як об'єкти існують поза людським організмом, відтак, вони не прив'язані до суб'єкта і не становлять його сутність. В силу попиту (у медицині) вони не можуть не вважатися благом, оскільки покликані найчастіше врятувати життя, яке само по собі є найвищим благом. Тобто людські органи, тканини, анатомічні матеріали, будучи лікувальними, медичними засобами, що дозволяють вирішувати проблеми фізичної особи, є тим благом, яке фігурує в правовому середовищі, а тому можуть бути віднесені до об'єктів права [5, с. 15]. Ця позиція однозначно є вдалою та такою, що заслуговує на підтримку. Дійсно не викликає сумнівів теза, що з приводу біологічних матеріалів виникають права та вони фігурують у юридичному просторі. Наприклад, під час трансплантації органів відповідний матеріал на підставі спеціального договору передається від донора до реципієнта, таким чином, навколо таких об'єктів відбуваються юридично значущі дії.

Також аргументом може слугувати те, що відповідно до ч. 3 ст. 290 ЦК України фізична особа може дати письмову згоду на донорство її органів та інших анатомічних матеріалів на випадок своєї смерті або заборонити його [4]. У такому випадку ця згода спрямована на майбутню пере-

дачу власних анатомічних біологічних матеріалів для донорства, виходить, що ці об'єкти знаходяться в межах правового поля і стають об'єктами цивільних прав.

Біоматеріал людини, очевидно, відрізняється від звичних для нас об'єктів цивільних прав, які перераховані в ЦК України, однак це не означає, що вони такими об'єктами вважатися не можуть. Як вже було зазначено, біоматеріал людини фігурує у правовому середовищі та може бути предметом правочинів, про що детальніше йтиме мова в наступних частинах нашого дослідження.

3. Щодо можливості віднесення біоматеріалів до речей

Слід зауважити, що у доктрині з цього приводу існує низка різноманітних позицій, частина авторів відносить біологічний матеріал до особливих об'єктів цивільних прав, деякі науковці вказують на неможливість такого віднесення через імовірну комерціалізацію людського тіла. Вважаємо за доцільне навести деякі позиції для ілюстрації поглядів.

Так, наприклад, Ю. Є. Ходико визначає, що анатомічний матеріал – органи, тканини, анатомічні утворення, клітини людини, після відділення їх від людини можуть розглядатися як речі, а отже, і об'єкт речового правовідношення. Також науковець зазначає, що особливому правовому режиму підлягає тіло мертвої людини (труп), яке з погляду фізики є річчю, але законодавством нею не визнається. Труп людини може розглядатися як об'єкт правовідносин і підлягає особливому правовому режиму охорони, в основі встановлення якого лежать морально-етичні аспекти. Після смерті людини на тіло поширюються особисті немайнові права покійного. Здійснення цих прав покладається на членів сім'ї, близьких родичів покійного в частині права на турботу про покійного, а всі інші суб'єкти зобов'язані шанобливо ставитися до тіла людини, яка померла (ст. 298 ЦК України) [6, с. 86]. З такою позицією дійсно можна погодитися, адже вона цілком вдало співвідноситься із концепцією соматичних прав. Науковець вдало зазначає момент початку дії цивільних прав – момент відділення біологічних матеріалів від людського організму. В той же час важливим є тут формулювання, яке використовує науковець, а саме «можуть розглядатися» як речі, що не означає, що біоматеріали однозначно є речами. Видається, що наведене може бути протлумачено так, що органи, тканини, анатомічні утворення, клітини людини можуть бути речами, якщо інший їх режим не визначений законодавцем.

В. Скрипник на противагу цьому вказує, що донорські органи (анатомічні матеріали) не можуть за жодних умов визнаватися речами. Проте зазначені органи слід віднести до специфічного самостійного предмета цивільно-правових угод, обмеженого в цивільному обороті, що має бути чітко зафіксовано в законодавстві [7, с. 66]. Така позиція заслуговує на увагу та має значну підтримку в науці. Прихильники такої концепції вказують на відсутність економічної цінності біологічного матеріалу, що не дозволяє відносити їх до речей.

В той же час зауважимо, що навіть з урахуванням заборони комерціалізації людського тіла, біологічні матеріали мають грошову оцінку у низці випадків, наприклад, коли особи, які здають кров, отримують відповідну компенсацію. Так, відповідно до ч. 7 ст. 23 Закону України «Про безпеку та якість донорської крові та компонентів крові» забір плазми для фракціонування може здійснюватися з виплатою донору грошової компенсації, максимально допустимий розмір якої визначається центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я [87]. На наш погляд, можливість укласти певний правочин і стати донором крові, при цьому отримавши компенсацію, свідчить про те, що певні правочини щодо біоматеріалів все таки існують, однак це не дозволяє ототожнити

їх з речами, адже фактично ці кошти не є оплатою певного «товару», а є компенсацією, що узгоджується із заборною комерціалізацією людського тіла.

Н. М. Квіт вказує, що з аналізу можливих варіантів права володіння, користування та розпорядження особою відокремленим від неї біологічним матеріалом, що без сумніву виступає об'єктом цивільних прав, не можна в даному випадку говорити про існування у особи права власності на її біологічні матеріали, оскільки це за своєю суттю суперечить принципу заборони комерціалізації тіла людини. Незважаючи на «уречевлений» характер такого об'єкту, не можна віднести його до майнових благ, оскільки він має дуже тісний зв'язок із немайновими правами особи в першу чергу через те, що він є складним об'єктом і його невід'ємною складовою частиною виступає особиста інформація про особу від якої він походить. Тому, на думку науковиці, такий об'єкт цивільних прав є особливим і не може бути віднесений до речей [9, с. 54]. Така позиція видається досить цікавою та обгрунтованою, вона вдало ілюструє той факт, що будь-який біоматеріал людини навіть після його відділення від людського організму має певний зв'язок з ним, зокрема в аспекті того, що цей матеріал містить інформацію про людину, наприклад, її ДНК.

Г. Л. Крушельницька вказує, що анатомічний матеріал людини, вилучений із метою трансплантації та/або виготовлення біоімплантатів, є матеріальним немайновим благом, оскільки є уречевленою фізичною субстанцією, яка позбавлена економічного змісту через заборону отримання фінансової вигоди з тіла людини та його частин, однак має очевидну терапевтичну цінність для лікування пацієнтів та розвитку біомедицини. Так само можна визначити біоматеріал людини, вилучений у результаті оперативного втручання за медичними показаннями без донорської мети, проте використовуваний для трансплантації чи виготовлення біоімплантатів за письмовою згодою об'єктивно поінформованого пацієнта [10, с. 38]. Думка науковиці є досить слушною, вона стосується саме донорського матеріалу, який хоча і має уречевлену субстанцію, однак, з нашої точки зору, не є за своєю сутністю звичайною річчю.

Н. В. Коробцова висловлює позицію, що відокремлені від людини тканини та органи виступають «матеріалом», «інструментом», здатним продовжити людське життя, предметом правочинів тощо. Проте можливість біоматеріалу мати економічну форму товару, і, відповідно, оцінюватися у грошовій формі, вченими розглядається вкрай обережно. Якщо підійти до розуміння товару як «до всього, що можна оцінити у грошовому еквіваленті і що складає предмет торгівлі», то відділені біоматеріали людини відповідають цим критеріям. Підтвердженням цього є їхня участь у цивільному обороті як особливий «нетиповий» предмет правочинів. При цьому щодо одних матеріалів можуть існувати певні законодавчі обмеження і навіть заборони, щодо інших – таких заборон і обмежень немає [11, с. 33]. Наведену позицію ми цілком підтримуємо, зокрема в аспекті того, що біологічні матеріали можуть бути предметом правочинів, однак щодо економічної форми такого об'єкту питання залишається невирішеним.

З приводу цього хочемо зауважити, що біоматеріал людини можна поділити на ті об'єкти, які підлягають відновленню, наприклад, волосся, сперма, яйцеклітини, нігті тощо, а також ті, які, відділившись від людського організму, не можуть знову в ньому утворитися, наприклад, після видалення нирки новий орган не утворюється, на відміну від крові чи сперми, яка постійно продукується організмом. Це свідчить про те, що попри речовий характер біоматеріалу людини, з яким важко посперечатися, кожна з названих груп об'єктів має власний правовий режим.

О. Р. Шишка вважає, що анатомічні матеріали людини в праві мають дві групи. Перша група – це ті, які можуть розглядатися як товар (наприклад, гемопоетичні стовбурові клітини), а, відповідно, вони є речами (майном), об'єктами цивільних прав. Друга група – це ті анатомічні матеріали людини, які сьогодні не можуть розглядатися як товар, речами, а, відповідно, й об'єктами цивільних прав. Таку групу необхідно розглядати як матеріальні немайнові блага та такі, що не мають особистого характеру. Для того щоб відносини з приводу таких благ були частиною предмета цивільного права, а, відповідно, анатомічні матеріали людини (як немайнові блага) розглядалися об'єктами цивільних прав, певні аспекти концепту ЦК України потребують змін, зокрема, в частині особистого характеру немайнових відносин [12, с. 149].

Ми підтримуємо позицію Ю. Є. Ходико, який вказує, що усі тілесні предмети матеріального світу є речами, якщо інше не встановлено в законі [13, с. 82]. Таким чином, український законодавець встановив лише один критерій для віднесення будь-чого до речей – це так званий критерій матеріальності. Чи відповідають йому біологічні матеріали? З нашої позиції, вони мають уречевлений характер, але говорити про біологічні матеріали як про речі, видається, було б некоректно з огляду на їх тісний зв'язок із людиною.

Якщо звернутися до законодавства Польщі, то ст. 45 ЦК Польщі встановлено, що речами у розумінні цього акту є предмети матеріального світу [14]. Таким чином, польський і український законодавці однаково дивляться на питання критеріїв віднесення певних предметів до речей. До слова, норми ЦК Польщі також не мають згадки про те, що біологічний матеріал людини можна вважати об'єктом цивільних прав. Це можна пояснити тим, що стрімкий розвиток науки і техніки актуалізував питання можливості віднесення біологічних матеріалів до об'єктів цивільних прав порівняно нещодавно, а тому в науковому співтоваристві ще не досягнуто консенсусу з приводу правової природи біологічних матеріалів.

Підсумовуючи всі наведені позиції науковців, хотілося б зазначити наступне. На нашу думку, біоматеріал людини, незалежно від поділу на відновні та невідновні матеріали, не доцільно відносити до речей, оскільки, окрім матеріальності він наділений й іншими особливими ознаками. Крім того, віднесення біологічного матеріалу людини до речей було б не зовсім коректним з моральної точки зору. Не варто сперечатися, що хоча право та мораль існують в різних площинах, їх взаємний вплив очевидний, певні норми моралі завжди зумовлювали розвиток права. На нашу думку, вживання до біоматеріалу, приміром до трупа людини чи його частин, поняття «речі» суперечить певним моральним та гуманістичним уявленням про людину. Вочевидь, зі схожих міркувань законодавець у Кримінальному процесуальному кодексі України окремо говорить про пред'явлення речей для впізнання (ст. 229) та пред'явлення трупа для впізнання (ст. 230), а також встановлює різне правове регулювання огляду, в тому числі й речей (ст. 237), та огляду трупа (ст. 238) [15]. Звісно, можуть виникнути сумніви щодо доцільності поширення підходу законодавця в кримінальному процесуальному законодавстві до норм цивільного права, однак така логіка демонструє підхід, за яким мертве тіло людини, а також його частини не доцільно розглядати як речі, оскільки вони мають певні додаткові ознаки.

Тож, які ознаки, окрім матеріальності притаманні біоматеріалу людини? Про одну із таких ознак уже зазначалось, нею є тісний зв'язок з людиною. Всі біоматеріали відновні чи невідновні після їх відокремлення від людського тіла продовжують мати певний зв'язок з конкретно людиною, адже волосся, сперма, органи людини тощо містять ДНК і відповідно за цими об'єктами людина може бути ідентифікована. Другою ознакою є те, що позбав-

лення людини невідновних біоматеріалів (іноді й відновних у великій кількості), як правило, призводить до негативних змін для здоров'я і може призвести до смерті. Оскільки людина, її життя та здоров'я, у відповідності зі ст. 3 Конституції України, визнаються найвищими соціальними цінностями, то об'єкти, які їх безпосередньо забезпечують повинні мати відмінний правовий режим. Вказані обставини демонструють, що навіть після відділення біоматеріалу від організму людини, він зберігає тісний зв'язок з нею, а його відсутність може призводити до негативних змін для стану здоров'я і, навіть, смерті.

Можна провести певну аналогію щодо біоматеріалів людини та тварин як об'єктів цивільних прав, останні законодавцем віднесені до окремого виду об'єктів цивільних прав. Думається, що в основі такого рішення лежать також певні моральні уявлення про тварин, адже вони є живими в біологічному розумінні, тому віднести їх до речей не можна через саму сутність цих об'єктів. В той же час до них застосовується правовий режим речі, якщо інше не передбачено законодавством. Тобто, ми може придбати, продати, обміняти kota чи іншу тварину, і для цього не виникає необхідності створювати нове правове регулювання, коли для суспільних відносин щодо цього об'єкта можуть бути застосовані вже існуючі норми. Видається, що такий підхід може бути застосований і щодо біоматеріалів людини, тобто до них можна застосувати правовий режим речі, якщо інше не встановлено законодавством.

Виходячи із цього, вважаємо, що через саму природу біологічного матеріалу його варто вважати окремим об'єктом цивільних прав та не доцільно відносити до речей.

Щодо оборотоздатності біологічного матеріалу людини

Як вже було зазначено раніше, біологічний матеріал людини можна поділити на відновний та невідновний. При цьому можна прослідкувати, що стосовно відновних об'єктів в законодавстві не міститься заборон щодо укладення певних правочинів, в свою чергу невідновні матеріали (органи) можуть передаватися від донора до реципієнта лише в порядку, визначеному законодавством про трансплантацію органів.

Таким чином, в аспекті цього дослідження важливим також є визначення оборотоздатності біоматеріалу людини. С. Б. Булеца вказує, що анатомічні матеріали не можуть бути обмежені в обороті, а можуть лише підпадати під категорію об'єктів вилучених з обороту, тобто анатомічні матеріали не можуть бути предметом правочинів і іншим способом переходити від одного до іншого в межах цивільно-правових відносин [16, с. 48]. Така позиція видається досить спірною, зокрема щодо можливості її застосування до всіх біоматеріалів людини. Видається, що існують приклади, які демонструють можливість укладання цивільно-правових договорів з приводу окремих біологічних матеріалів.

З нашої позиції, найбільш логічною видається позиція, що у вільному обороті повинні перебувати ті частини людського тіла, вилучення яких не завдає шкоди йому або завдану шкоду можна відновити (волосся, кров, сперма). Обмеженими в обороті варто визнавати органи, оборот яких необхідно здійснювати під суворим контролем держави, з дотриманням прав донора та реципієнта, а також, у разі необхідності, їхніх родичів (серце, легені, нирки тощо) [17, с. 80]. Так, дійсно існує значний попит на купівлю волосся, яке є біоматеріалом, водночас його правовий режим не можна ототожнювати, до прикладу, з правовим режимом донорських органів.

Не викликає суперечки той факт, що саме відновлювальні біоматеріали перебувають у вільному цивільному обороті, наприклад, на ринку зараз чимало пропозицій щодо продажу яйцеклітин чи сперми, в той же час це питання на законодавчому рівні не врегульовано і від-

сутня заборона, яка могла б дозволити говорити про обмеженість чи виключеність з обороту відновлювальних біоматеріалів.

Стосовно невідновлювальних об'єктів, то відповідно до статті 1 Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людини» діяльність, пов'язана з трансплантацією, – медичні послуги з вилучення анатомічних матеріалів у живих донорів, вилучення анатомічних матеріалів у донора-трупа, що здійснюються закладами охорони здоров'я, бюро судово-медичної експертизи або іншими суб'єктами господарювання, що згідно із законодавством мають право здійснювати таку діяльність, та/або послуги із зберігання і перевезення анатомічних матеріалів людини, призначених для трансплантації, вилучення анатомічних матеріалів у донора-трупа для виготовлення біоімплантів, зберігання і перевезення таких матеріалів, трансплант-координації, а також діяльність із забезпечення функціонування інформаційних систем і реєстрів у сфері трансплантації [18]. Згідно із цією нормою, якщо певний орган вилучено в медичному закладі, то в подальшому може виникнути необхідність передати його на спеціальне зберігання до іншої організації, а для цього необхідно організувати перевезення такого біологічного матеріалу. Чи можна говорити, що у даному випадку відбувається перехід прав на відповідний об'єкт, що супроводжується складанням спеціальної медичної документації? З нашої позиції так, адже якщо ця діяльність здійснюють три різні підприємства, установи, організації, то при вилученні, перевезенні зберіганні ці біологічні матеріали передаються від одного суб'єкта до іншого і кожен з них, у випадку дотримання вимог законодавства, є правомірними володільцями. В той же час ця діяльність суворо врегульована нормами законодавства, тому варто говорити саме про обмежений оборот.

Таким чином, класифікація біологічного матеріалу людини має практичне значення, яке полягає у тому, що залежно від відновлюваності біоматеріалу можна розмежовувати також оборотоздатність цього об'єкта. Відновлювальні біологічні матеріали є вільними у обороті, а невідновлювальні – обмежені в обороті.

Висновки. Отже, проаналізувавши цивільно-правову природу людських органів, тканин, клітин, можна зробити висновок, що стосовно частин людського тіла доцільно застосовувати саме поняття «біологічні матеріали». Біоматеріали людини можна вважати об'єктами цивільних прав, адже щодо них можуть виникати цивільні права та обов'язки, вони можуть бути предметами правочинів. Ми притримуємось позиції, що біоматеріали людини не варто вважати речами як об'єктами цивільних прав, адже це суперечить моральним догмам, а також фактично ототожнює біоматеріал з товаром і надає йому економічний підтекст. Видається, що біоматеріали людини через його особливу природу варто вважати окремим об'єктом цивільних прав. Така необхідність обґрунтовується наявністю, окрім ознаки матеріальності, також тісного зв'язку із людиною та можливим спричиненням шкоди здоров'ю у випадку позбавлення людини її біоматеріалу.

В свою чергу ці матеріали доцільно класифікувати на відновні та невідновні, адже вони мають різний правовий режим. Щодо відновних біоматеріалів, то зауважимо, що вони фактично є у вільному обороті, адже можна продати волосся, існують банки, де можна продати сперму чи яйцеклітини, це питання законодавством не врегульовано та жодним чином не заборонено, а тому у цьому випадку ці біологічні матеріали після відділення від людського організму є об'єктами цивільних прав та предметами певних правочинів.

В той же час набагато складнішою видається ситуація з тими біологічними матеріалами, які після відділення від людського тіла не відновлюються знову, яскравим

прикладом яких є органи людини. Вважаємо за доцільне підтримати позицію, відповідно до якої ці біоматеріали є обмеженими в обороті, хоча вони є предметами правочинів щодо пересадки органів від донора до реципієнта, а також можуть бути предметами договорів щодо перевезення органів у спеціальних камерах, зберігання їх перед пересадкою тощо.

Майбутня рекодифікація цивільного законодавства серед іншого повинна бути спрямована на вирішення проблемних питань в аспекті віднесення біоматеріалів людини до об'єктів цивільних прав. Подальші наукові розробки цього питання є актуальними в аспекті виокремлення ґрунтовних пропозицій щодо законодавчої регламентації правової природи біоматеріалу людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мустафаєва С. М., Деревянко С. С. Концепція соматичних прав людини та її загальна характеристика. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 2. С. 47–49.
2. Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людини: Закон України від 17.05.2018 № 2427-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2427-19#Text> (дата звернення: 01.03.2023).
3. Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності банків пуповинної крові, інших тканин і клітин людини згідно з переліком, затвердженим Міністерством охорони здоров'я: Постанова Кабінету Міністрів України від 2 березня 2016 р. № 286. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2016-%D0%BF#Text> (дата звернення: 01.03.2023).
4. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 01.03.2023).
5. Спасибо-Фатєєва І. В. Види об'єктів цивільних прав. *Часопис цивілістики*. 2015. Вип. 18. С. 13–18.
6. Ходико Ю. Є. Спірні об'єкти речового правовідношення та їх правовий режим. *Право і суспільство*. 2017. № 6. С. 85–90.
7. Скрипник В. Донорські органи як об'єкти цивільних правовідносин. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. Вип. 5. С. 62–67.
8. Про безпеку та якість донорської крові та компонентів крові: Закон України від 30.09.2020 № 931-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/931-20#Text> (дата звернення: 01.03.2023).
9. Квіт Н. М. Біологічний матеріал як об'єкт цивільних правовідносин щодо створення та використання біобанків в Україні. *Форум права*. 2019. № 3. С. 48–57.
10. Крушельницька Г. Л. Поняття та цивільно-правова природа біоматеріалу людини. *Нове українське право*. 2022. Вип. 3. С. 32–39.
11. Коробцова Н. В. Правовий статус біоматеріалу людини. *Проблеми законності*. 2022. Вип. 156. С. 28–39.
12. Шишка О. Р. Чи є анатомічні матеріали людини річчю, об'єктом цивільних прав? *Речове право: пріоритети та перспективи: матеріали Київських правових читань*. Київ, 22 березня 2019 року. С. 144–149.
13. Ходико Ю. Є. Поняття речі в контексті визначення об'єкта речового правовідношення. *Проблеми законності*. 2017. Вип. 139. С. 78–85.
14. Цивільний кодекс Польщі від 23 квітня 1964 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 01.03.2023).
15. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 01.03.2023).
16. Булеца С. Б. Анатомічні матеріали як об'єкти цивільних прав. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2021. Вип. 68. С. 46–51.
17. Мустафаєва С. М. Органи і тканини людини як об'єкти цивільних прав. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 2. С. 79–81.
18. Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людини: Закон України від 17.05.2018 № 2427-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2427-19#Text> (дата звернення: 01.03.2023).